El bisbe Climent: llums i foscúries en la inculturació de la fe

Autor: Marc Antoni Adell i Marc Vicent Adell
Data de publicació: 28-03-2021

Rescatem aquest article de Marc-Antoni Adell i Marc Vicent Adell, publicat al número 143 de la revista SAÓ del 1991, amb motiu dels dos-cents anys de la benedicció de la Capella de les Aules de Gramàtica de Castelló de la Plana, sufragades pel bisbe Josep Climent i Avinent. Aquest esdeveniment serveix per recordar el qui fou el més destacat representant del jansenisme europeu al nostre país, protector de l'ensenyament públic i gratuït i defensor de la unitat lingüística, cultural i nacional entre Catalunya i València, en el context de la Corona d'Aragó.

La difícil avinença entre la cultura i la fe

El naixement del nostre poble es troba vinculat, de manera indestriable, a la història del cristianisme en el món occidental. En la conformació del nou regne, l'església hi jugà un paper fonamental: abonà la cultura i els quefers dels ciutadans i esdevingué peça clau per entendre la història del nostre país. D'això ja fa set-cents cinquanta anys...

Ara que s'escauen els dos-cents anys de la benedicció de la Capella de les Aules de Gramàtica de Castelló de la Plana, edificada a despeses del bisbe Josep Climent i col·locada sota l'advocació de la Verge de la Sapiència, ens sembla necessari valorar serenament què representà la figura d'aquell valencià il·lustrat en l'església i en la història del moment, i quines ensenyances podem extraure del seu testimoniatge que ens puguen servir per afrontar els reptes de la inculturació de la fe en el nostre ara i ací.

La inculturació de la fe, en la nostra realitat, ha estat un llarg camí ple de dificultats, contradiccions, vacil·lacions i renúncies: des del Compromís de Casp i, palesament, des de l'entronització de la nova dinastia dels Borbons, semblava que els valencians havíem de renunciar -per sempre més?- a la condició de poble. Perquè en aquell context il·lustrat i de progrés del segle XVIII que avui volem recordar sembla que no hi havia lloc per a la cultura i la llengua pròpies, car es tancava irreversiblement un capítol de la nostra història, trist i ple de foscúries.

Tanmateix, ¿és possible que en aquell segle il·lustrat no hi haguera cap figura testimonial que fora sensible als afanys del poble i de la societat del moment i que, alhora, visquera intensament la seua fe? Potser algun il·lustrat de la València del set-cents... El canonge Climent, per exemple?

Josep Climent, però, se'ns antulla tan castellanitzat com la resta d'il·lustrats de tot Espanya. Aleshores, què podem trobar de testimonial en la vida d'aquell canonge de la Seu que fou professor de filosofia a la universitat valenciana i acabà sent bisbe a Barcelona?

En encarar la figura de Climent, hi trobarem una certa polèmica desfermada pels qui defensen apassionadament els seus principis i la seua actuació, d'una banda, i pels qui li formulen fortes crítiques, de l'altra. Efectivament, Germà Colon i Amadeu J. Soberanas l'acusen de «pedagog eliminador del català en l'ensenyament eclesiàstic de Barcelona»[1], mentre que Bonet i Baltà, en valorar globalment la seua tasca de bisbe, reconeix a Climent «una adhesió fonamental al fet català i a la seva llengua com a base de la seva nacionalitat i això en moments difícils...» [2]. Nosaltres abonem que Climent fou un home compromès amb la seua fe i amb els afanys temporals dels seus conciutadans. És clar que el moll de l'os es troba en aquells "moments difícils" de què parla Bonet i Baltà. Potser fora demanar massa a Climent una afecció total, lliurada, heroica, envers la llengua i cultura del país, exigència fàcil de formular des de les coordenades actuals però no tan fàcil de portar a la pràctica aleshores. Potser fora més raonable esperar de Climent una actitud possibilista i afavoridora, alhora, del context cultural i lingüístic: aquesta és, precisament, la nostra hipòtesi de treball. Un sol home difícilment podia assolir la feixuga tasca del redreçament cultural de tot un poble; així és que, per fer una valoració equànime de Climent, caldrà contextualitzar-la en el conjunt de la seua obra i de la seua vida, analitzar la manifestació pública de la seua fe i conèixer com Climent ajudà a dur a la pràctica totes les iniciatives ciutadanes que li semblaven justes.

Així doncs, evocarem la figura d'aquell eclesiàstic valencià dels cercles il·lustrats del moment i aplicarem l'anàlisi de les seues actituds i dels seus posicionaments culturals, educatius, socials, polítics i lingüístics, en el context de la seua trajectòria vital, mirant de retrobar el coratge necessari per afrontar el present i bastir el futur en les arrels històriques del nostre passat.

Trajectòria vital de Josep Climent

Era el 28 de novembre del 1781 quan Climent moria a sa casa de Castelló. La notícia del seu traspàs s'estengué aviat més enllà de València, Barcelona o Madrid, i les Nouvelles ecclesiastiques -òrgan de difusió de les idees jansenistes a Europa-, lamentaven la desaparició de Notre immortel prélat. Climent tenia setanta-cinc anys i en feia sis que s'havia retirat, després de dimitir com a bisbe de Barcelona, buscant el descans del cos i de l'esperit entre la seua gent. I malgrat l'edat avançada i la salut fràgil, no se sabé sostraure als afanys dels seus conciutadans.

Els dos projectes més volguts de Climent per a la seua ciutat natal foren la fundació d'un col·legi d'òrfens i la creació d'una biblioteca pública. El col·legi, perquè sentia pesar dels xiquets sense pares que vagarejaven desatesos pels carrers de Castelló. La biblioteca o llibreria, per a la instrucció «christiana racional»[3] de la seua gent. El pas del temps i les amargues experiències acumulades no li havien fet perdre la il·lusió, encara que el seu ànim es trobava molt afectat des de la seua dimissió forçada.

Carles III, per Anton Rafael Mengs.
(Font: Museu de Belles Arts de València)

La intervenció que havia protagonitzat, pacificadora i conciliadora, en els avalots de les quintes a Barcelona, el 1773, fou la basa que Campomanes, fiscal general del Consejo de Castilla i que Climent no tenia en bon concepte, jugà magistralment en contra del bisbe. Les cròniques diuen que «los fadrins se encaminaren a la catedral ahon anà lo senyor bisbe». I una vegada que Climent aconseguí pujar a la trona no sense dificultats, s'adreçà a la multitud que cridava: «Senyor bisbe, no volem quintas». Ell els prometé intercedir i «lo senyor bisbe, seguit de centenars de fadrins, anà a casa lo capità general»[4]. Sembla que la cosa s'apaivagà i, si bé el poble l'aclamava com a pare i restaurador, Climent es guanyà l'antipatia del govern. Campomanes el denuncià a Carles III en termes duríssims: l'acusà de fomentar la sedició i el feu responsable dels avalots. Així és que, una vegada que Climent havia abonat la pragmàtica reial d'expulsió dels jesuïtes, començà a fer nosa al govern per les seues actituds favorables al sentiment i a les demandes populars i se'n decidí el cessament, bé que en forma de trasllat a una altra diòcesi. Climent no ho consentí i escrigué al rei «No he oido que a ningún obispo, contra su voluntad, se le haya transferido de una iglesia a otra». I digué més «...y menos por los sencillos motivos que se dice públicamente haber tenido para resolver mi traslación a Málaga»[5].

Uns anys abans, a València ja li havia costat acceptar el nomenament de bisbe. Recordava amb afecte la ciutat on

havia passat la major part de la seua vida: hi arribà encara adolescent després de cursar els estudis de primeres lletres i llatinitat a Castelló, es feu batxiller, es llicencià en filosofia i es doctorà en teologia. Seguí la carrera de "las oposiciones", com aleshores es deia, ensenyà filosofia a les aules de la nostra universitat, ajudà estudiants i professors i fundà una càtedra de teologia. La Universitat de València d'aleshores, que segons Moreu Rey «era la primera de la península pel nombre dels seus alumnes i l'organització del seu ensenyament»[6], fou la seua nineta dels ulls.

Paral·lelament aprofundí en la seua vocació religiosa i s'ordenà de prevere, fou mestre de patges de l'arquebisbe Mayoral, rector de la Col·legiata de Sant Bartomeu i canonge magistral. A més a més, sembla que tingué una especial dotació per al púlpit, la qual cosa li proporcionà gran anomenada com a orador a València i a Madrid i, més tard, a Barcelona. I esgotats els arguments per renunciar a la mitra, emprengué el camí cap a la ciutat comtal tot passant per Castelló, aquell Castelló on havia nascut i on havia estat batejat «a dotze de mars de mil sedcents sis»[7], com diu l'acta de baptisme.

Partida de baptisme, en català, de Josep Climent (Font: Arxiu parroquial de Santa Maria, de Castelló).

Les coordenades del pensament de Climent

Fora il·lògic suposar que el nostre bisbe no fou fruit de l'època en què visqué i d'un ambient en el qual els intel·lectuals es trobaven dins l'òrbita del centralisme il·lustrat dels Borbons. La vida de Climent estigué marcada per la docència, els debats, el púlpit, la intensa correspondència que mantingué singularment amb Clément, canonge francès capdavanter dels jansenistes europeus, i per les lectures. Climent fou un incansable lector que acumulà una més que notable biblioteca de la qual s'enregistraren, en el seu testament, mil cent divuit volums[8].

Climent, doncs, tingué una sòlida formació intel·lectual, però més encara una sensibilitat molt acusada per allò que s'esdevenia al seu voltant. I, encara que se significà per les actuacions socials, culturals i fins i tot econòmiques en favor dels seus conciutadans, resultà evident el seu carisma eclesiàstic tot i que controvertit, ja que s'oposava al laxisme dels regulars i anava atansant-se a la línia de pensament dels jansenistes europeus, a la qual contribuí especialment el canonge francès Clément.

Aquests contactes potser donaren a Climent fama d'home liberal i dialogant i es feu un cert renom en els cercles progressistes europeus, dins els quals li crearen més d'un problema, però, i arribà a formar-se-li un consell extraordinari per estudiar les seues pastorals en què no s'estava de criticar la ingerència del govern en la fiscalització dels sínodes ni de posar èmfasi en l'autoritat episcopal. Més encara, gosà referir-se a l'església d'Utrech, dissident de Roma, com «pobre en bienes y rica en virtudes» i feu una crida als bisbes per adreçar-se al papa i demanar-li que tractara aquella església «con misericordia y sin faltar a la justicia»[9]. Sort tingué Climent que els membres del consell extraordinari eren afins al seu pensament i en sortí ben parat.

Des de la seua condició d'eclesiàstic, que mai no oblidà, el nostre bisbe projectà la seua fe en el context en què es movia i resultà un pedagog promotor d'iniciatives socials i culturals singularment educatives.

En efecte, un àmbit pel qual sentia autèntica debilitat fou l'ensenyament i, més en concret, l'ensenyament primari. La universitat, ja ho hem vist, era part de la seua vida. Però sobretot fou l'escola de primeres lletres i doctrina cristiana a la qual dedicà els millors dels seus esforços. Fundà i dotà escoles a València i a Castelló, i a Barcelona reuní els prelats de deu convents de la ciutat per exposar-los les seues intencions pedagògiques en detectar la manca de col·legis primaris populars, i en aquest sentit publicà una pastoral en què notificava «la instal·lació d'escoles gratuïtes»[10]. Fou, així mateix, un visitador incansable de les escoles del bisbat, formulava preguntes als alumnes, els feia llegir, els regalava llibres i els posava exemples per aprendre a escriure. Als mestres, els orientava i els animava en el seu quefer i instà batlles i rectors a millorar els edificis escolars i -com sempre- posà els seus diners a contribució d'aquella finalitat. Propugnava Climent que tots els xiquets i xiquetes havien d'anar a escola. Això mateix és el que diria anys després Diderot tot defensant l'establiment d'escoles de lectura, escriptura, aritmètica i religió. Així, Climent reconvenia els pares per conscienciar-los de la necessitat de portar els fills a estudi: «...vos exhortam a que hi envieu els vostres fills (a l'escola) perquè... si saben llegir i escriurer podran acomodar-se millor en qualsevol ofici»[11].

Edicte de la creació d'escoles de primeres lletres a Barcelona.(Font: Arxiu municipal de Castelló).

Actituds lingüístiques de Climent

Ara bé, les actituds lingüístiques de Climent es presten a valoracions contraposades, sobretot si es fan sense tenir en compte els condicionaments d'un context aleshores oficialista i castellanitzant. D'una banda, hem vist com Germà Colon i Amadeu J. Soberanas tenen una imatge negativa del bisbe, a qui quasi atribueixen la castellanització de la

diòcesi[12]. D'altra banda, Bonet i Baltà i el mateix Tort fan l'elogi de Climent a qui consideren promotor del Renaixement català[13]. Cal adonar-se que la qüestió de la llengua que ens ocupa ara -entesa com l'estudi de les actituds lingüístiques- no es pot abordar aïlladament, descontextualitzada de les coordenades que conformen la dinàmica social del moment, en la qual l'economia, l'ensenyament, la vida cultural i les relacions socials defineixen i condicionen els usos lingüístics. Així doncs, una tasca afavoridora d'un context humà global, al si de la societat, ja és en si mateixa una actitud positiva envers la llengua pròpia del context.

És cert que Climent predicava molt sovint pel seu ofici de canonge magistral i ho feia en castellà a pesar que usava la llengua vernacla en les relacions personals i en la comunicació diària. El mateix Climent fa palesa aquesta situació diglòssica quan es referia a «la lengua valenciana que comunmente hablamos»[14] en ocasió de la predicació del sermó de sant Vicent a la catedral de València. I en arribar a Barcelona s'adonà que els capellans de la diòcesi empraven el català al temple i Climent no s'amagà de constatar-ho. I no estaria tan en contra de l'ús pastoral de la llengua vernacla quan recomanava als seus seminaristes que l'ensenyament del catecisme el feren no només en català, sinó amb estil familiar i acomodat a la capacitat dels fidels. Així doncs, no podem atribuir a Climent una actitud negativa envers la llengua, quan ell mateix no s'estigué de predicar també en català. Ho feu en més d'una ocasió, com ara en acomiadar-se dels seus feligresos en la benedicció del cementiri barceloní de Poblenou o quan feu un sermonet en català a les monges del convent que visitava per apaivagar els nervis i assossegar-les[15].

Plàtica de la benedicció del cementiri de Poble Nou (Font: Biblioteca de Catalunya).

Gramàtica catalana de Josep Pau Ballot (Font viquipèdia).

Les pastorals, les escrigué també en català i quan hagué de fer-ho obligadament en castellà per imposició reial era corrent que aparegueren les dues versions, catalana i castellana. Aleshores, la versió catalana tenia prelació i Climent la signava en primer lloc. I pel que fa als llibres de la visita pastoral, fins al moment redactats en llatí, començà Climent a dictar-los en català. Per tant, posar només l'èmfasi en els escrits de Climent més comprometedors i no concedir-li cap bona intenció en altres que podrien semblar favorables a la llengua s'avé malament fins i tot amb l'opinió de Moreu Rey, que destaca la protecció i amistat que el bisbe dispensà a Joan Pau Ballot, autor de la primera gramàtica catalana moderna[16].

A més a més, feu Climent un reconeixement públic de la unitat de la llengua acabat d'arribar a Barcelona. En el primer sermó que predicà a la catedral, en presència de les autoritats del Principat, proclamava que «una misma (és) la lengua de los naturales de ambas provincias (Catalunya i València)». Afirmava la catalanitat dels valencians: «...casi todos los valencianos somos catalanes en el origen: y con corta diferencia son unas mismas las costumbres» i defensava que «De suerte, que si bien se mira, Valencia puede llamarse con propiedad una colonia de Cataluña...»[17]. Eren afirmacions rotundes que no impedien Climent reconèixer la utilitat del castellà fins i tot per als catalanoparlants. Pot afirmar-se, doncs, que Climent fou un bisbe castellanitzador? Potser no seria just acusar Climent de prendre mesures premeditadament contra el català pel fet d'introduir l'estudi del castellà al seu Seminari, per a la qual cosa encarregà la confecció d'una gramàtica al doctor Puig, capellà major del Palau i antic catedràtic de retòrica. Es tracta d'una obreta en què es planteja l'aprenentatge del castellà a través del català, que és una metodologia perfectament raonable des d'un punt de vista pedagògic: aprendre una llengua forana a través, i partint, de la pròpia. Per això defensava Climent que la primera gramàtica a ser estudiada havia de ser la de la pròpia llengua, per parlar-la amb precisió.

Hi hagué també un segon projecte de Climent que podria interpretar-se polèmicament: la confecció d'un diccionari català o llemosí, ja que al capdavant dels motius pels quals el bisbe instà els membres de l'Acadèmia de Bones Lletres a elaborar-lo hi havia el de facilitar l'ensenyament del castellà, en línia amb la pragmàtica reial. Molt cert. Però tan cert que Climent argumentà que el diccionari serviria per a conservar la memòria i puresa del català. Així doncs, és això manifestar actituds socials negatives envers els usos lingüístics de la nostra llengua? De qualsevol manera, «aquell ambiciós projecte acadèmic, inspirat pel bisbe i ple de bons propòsits, no fructificà» (18) i no per culpa de Climent, que fins i tot posà la seua bossa damunt la taula per ajudar econòmicament l'edició. Aquestes paraules de Germà Colon i Amadeu J. Soberanas, si no són irròniques, podrien interpretar-se com que reconeixen en Climent alguna aportació positiva envers la conservació i el millorament de la llengua pròpia, malgrat tot. Així, anys després del seu traspàs, Fèlix Amat donà a la llum aquell Diccionario catalán-castellano-latino amb la col·laboració d'il·lustres membres de l'Acadèmia de Bones Lletres.

Així doncs, ¿com podia aparèixer tan distant i poc amic de la llengua un home profundament implicat i identificat en els afanys del seu poble, igualment generós amb els seus conciutadans i sensible i compromès en l'educació i en el benestar dels seus feligresos ? No fora just menysprear l'esforç de tota una vida, la de Climent, només perquè no eixí al carrer a defensar la llengua a tort i a dret. El compromís que adquireix l'església amb tota societat és fruit de la incardinació de la fe en la cultura, i tots hi som implicats. Amb això no volem justificar tot allò que no té de positiva

l'actitud de Climent i de la nostra església en general en relació amb el fet lingüístic. Aquest home feu propostes i apuntà projectes que no foren prou considerats i aprofundits, lamentablement. En una història com la nostra en què la desafecció de l'església envers el fet cultural i lingüístic ha estat general, trobar algun gest favorable, encara que barrejat amb errors de càlcul o d'enfocament, hauria de ser valorat en la seua justa mesura. No ens podem permetre condemnar a l'oblit i a la foscor tot allò que no ha estat gloriós.

És cert que ha esdevingut quasi un mite -no sense raó i fonament- qualificar la història de l'església valenciana com un desert d'actituds favorables en allò que respecta a la defensa de la cultura pròpia, sobretot en els darrers segles. Però ens hem d'adonar també que una pacient tasca d'estudi aprofundit en la història rescata ací i allà persones i actituds que contradiuen aquelles esteses opinions sobre la manca de compromís, i ens forneixen de dades esperançadores per encarar el futur, tot coneixent el passat amb precisió i sense fer apressades valoracions quasi taxatives. És el que hem pretès en rememorar la figura del bisbe Climent. I és que la història dels pobles, com la història de les persones, és plena de vacil·lacions i claudicacions al costat d'alguns encerts que també hi compten. Són les foscúries que acompanyen la llum. És la difícil avinença entre la cultura i la fe.

Marc-Antoni Adell i Cueva,
llicenciat en Pedagogia, professor de la Universitat de València

Marc Vicent Adell,
llicenciat en Filologia Catalana per la Universitat de València

Notes:
[1] COLON, G.; SOBERANAS, A. J. (1986): Panorama de la lexicografia catalana, Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

[2] TORT i MITJANS, F. (1978): Pròleg de l'obra El obispo de Barcelona Josep Climent i Avinent, Editorial Balmes, Barcelona, pàg. XV.

[3] Llibreria pública en el sentit de 'biblioteca'. TORT i MITJANS, F., El obispo de Barcelona Josep Climent i Avinent, pàg. 389-390, testament de Josep Climent.

[4] Biblioteca Torres Amat: Memòries, TORT i MITJANS, F.: El obispo de Barcelona Josep Climent i Avinent, pàg. 350-351.

[5] Climent a Carles III (15-III-1775), TORT i MITJANS, F.: El obispo de Barcelona Josep Climent i Avinent, pàg. 365.

[6] MOREU REY, E. (1966): El pensament il·lustrat a Catalunya, Edicions 62, Barcelona, pàg. 11.

[7] Llibre de batetjos de la parroquial de Santa Maria de Castelló. Sense paginar.

[8] GIL i VICENT, V. (1981): Pensament crític i reformisme en Climent, II Centenari del bisbe Joseph Climent, Castelló de la Plana, pàg. 3.

[9] LLIDÓ i HERRERO, J. (1981): El castellonense Joseph Climent, teólogo y obispo reformador, Societat castellonenca de Cultura, Castelló de la Plana, pàg. 86-87.

[10] ORIOL MONCANUT, A.M. (1959): La enseñanza en Barcelona a finales del siglo XVIII, C.S.I.C, Madrid, pàg. 26.

[11] TORT i MITJANS, F.: Carta del bisbe de Barcelona notificant la instalació (sic) de (sic) escoles gratuïtes, (26-6-1767), dins El obispo de Barcelona Josep Climent i Avinent, pàg. 81.

[12] «Però per fer més fructífera la seva (de Climent) campanya de castellanització». Colon, G.; Soberanas, A. J., Panorama de la lexicografia catalana, pàg. 129.

[13] S'ha d'entendre com la pre-Renaixença, TORT i MITJANS, F., Ib, pàg. 191.

[14] CLIMENT, Sermones I, pàg. 213, Tercer centenari de sant Vicent Ferrer.

[15] CLIMENT a Tormo, Barcelona, (10-XI-1767), TORT i MITJANS, F., Ib. Pàg. 289.

[16] MOREU REY, E. Ib, pàg. 16 i Gran Enciclopèdia Catalana, tom IV, pàg. 102.

[17] COLON G.; SOBERANAS, A. Ib. Pàg. 128, i edició facsímil dels Sermons d'en Climent: Josep Climent i Avinent, antologia de textos, pàg. 169, Consell Valencià de Cultura, València, 2014.

[18] COLON G.; SOBERANAS, A.: Panorama de la lexicografia catalana, pàg. 132.

Bibliografia especialitzada:

ADELL i CUEVA, M. A. (1983): «El bisbe Climent i la nostra llengua», Saó, núm. 67, pàg. 14-15, València.

ADELL i CUEVA, M. A. (1985): La educación popular en la Ilustración: el obispo Climent, tesi de llicenciatura en Pedagogia (inèdita), Universitat de València, València.

ADELL i CUEVA, M. A.; ESTREDER i ORTÍ, V. (2007): «El bisbe Climent i el compromís per la nostra llengua», Llengua Nacional, núm. 60, pàgines 34-36, Barcelona.

ADELL i CUEVA, M. A. (2009): «El bisbe Climent a la historiografia», Saó, núm. 334, pàg. 26-28. València.

ADELL i CUEVA, M. A.; ADELL i FERRÉ, M. V. (2011): «La personalitat polièdrica de Josep Climent» en Josep Climent i Avinent (Castelló de la Plana, 1706-1781). Bisbe de Barcelona, Universitat Jaume I i Diputació de Castelló, Col·lecció Biblioteca de les Aules, Castelló, 25-73.

ADELL i CUEVA, M. A. (2011): Josep Climent i Avinent (Castelló de la Plana, 1706-1781). Bisbe de Barcelona, Universitat Jaume I i Diputació de Castelló, Col·lecció Biblioteca de les Aules, Castelló.

ADELL i CUEVA, M. A.; TORT i MITJANS, F. (2014): Josep Climent i Avinent. Antologia de textos, Consell Valencià de Cultura, Biblioteca Rescat, núm. 7, València.

ADELL i CUEVA, M. A (2013): «La "Gramàtica" de Salvador Puig (1770), llibre de text del Col·legi Episcopal de Barcelona», Educació i Història, núm. 22 (juliol-desembre 2013), pàg. 11-31, Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana, Palma de Mallorca.

ADELL i CUEVA, M. A.; MILLÀS, E.; SEGARRA, B.; TORT, F. - VÁZQUEZ, C. (2020): Josep Climent i Avinent: Epistolari, Edicions Alfons el Magnànim, València (en procés d'edició).

A.M.C. —Arxiu Municipal de Castelló—: Papers de Climent.

ALBIÑANA HUERTA, E. (1981): «José Climent y la creación de la cátedra de Locis Theologicis de la Universidad de Valencia», Anales Valentinos, núm. 13, pàg. 1-26, València.

AMAT, F. (1781): Breve relación de las exequias que, por el alma del Ilmo. Sr. Climent, celebró su amante familia, en el convento de Predicadores de Barcelona y un elogio histórico, Barcelona.

APPOLIS, E. (1966): Les jansenistes espagnols, Sabodi, Bordeaux.

BELTRAN ESCRIG, J. (1978): Escuelas e Instituciones benéfico-docentes de Castellón, en el tránsito de la época foral a la borbónica, (Tesi doctoral, Universitat de València), València.

CLEMENT ABBÉ (1802): Journal de correspondances et de voyages pour la paix de l'Eglise, Chez Longuet, París.

CLIMENT I AVINENT, J. (1788.): Colección de las obras del Ilmo. Sr. Dr. Joseph Climent, del Consejo de S.M. y obispo de Barcelona, Madrid, Imprenta Real, 3 volums.

CLIMENT I AVINENT, J. (1815): Sermones del Ilmo. Sr. Don Josef Climent [...] se dan a la luz como las Pláticas dominicales, de cuenta y a beneficio del Colegio ó Casa de Huérfanos de Castellón de la Plana, fundado por S.S.I. Barcelona, Tecla Pla (toms I, II i III), A M C, Papers de Climent.

CONEJERO MARTÍNEZ, V. (1978): «Dos eclesiásticos catalanes acusados de jansenistas: Josep Climent y Fèlix Amat», Anales Valentinos, núm. 4, pàg. 149-175, València.

FEIXAS, V.; MARÍN, X.; MÈLICH, J.C.; TORRALBA, F. (1998): Vers una pedagogia amb rostre, Barcelona, Abadia de Montserrat, Biblioteca Serra d'Or.

GARCÍA FERRER, M.; MIRALLES CONESA, L. (2007): «José Climent Avinent, humanista del siglo XVIII y su colaboración en las publicaciones de Andrés Piquer Arrufat», Societat Castellonenca de Cultura, tom LXXXIII, quaderns I-II, pàg. 229-248, Castelló de la Plana.

GARCIA LLAMAZARES; GIL VICENT (1982): «Inventario de la biblioteca de Joseph Climent. Aproximación bibliométrica al pensamiento crítico-reformista del siglo XVIII», Revista de Història Contenporània, núm. 3, València.

GIL i VICENT, V. (1981): «Pensament crític i reformisme en Climent», II Centenari del Bisbe Climent. Societat Castellonenca de Cultura, pàg. 1-4, Castelló de la Plana.

LLIDÓ i HERRERO, J. (1981): El castellonense Joseph Climent, teólogo y obispo reformador, Societat Castellonenca de Cultura, Castelló de la Plana.

MANENT, A. (1978): «El obispo Climent de Barcelona», La Vanguardia, 28.12.78, Barcelona.

MARTIN y PICÓ, M. (1792): Oración en las aulas de Gramática, que edificó a sus expensas el Ilmo. Sr. obispo D. Joseph Climent, en la Villa de Castellón, su patria, B. Monfort, València.

MESTRE SANCHIS, A. (2009): «El triangle Climent, Bayer i Mayans», Saó, núm. 334, pàg.16-19, València.

MORANT i OCERINJAUREGUI, J. (2004): «El bisbe Josep Climent i Avinent i la llengua catalana», Estudis d'història de la llengua catalana, Abadia de Montserrat, Barcelona.

MOREU REY, E. (1988): «Josep Climent i Avinent», Gran Enciclopèdia Catalana, volum 7, pàg. 374, Barcelona.

PALACIO LIS, I.; RUIZ RODRIGO, C. (1984): «Obispado e Ilustración: Mayoral-Climent. Actitud reformista y fundaciones educativas», Educación e Ilustración en España: 3r Coloquio de Historia de la Educación, Barcelona, pàg. 511-533.

PASCUAL ALMELA, R. M. (1972): Un católico ilustrado: D. José Climent, tesi de llicenciatura (inèdita), Universitat de València, València.

PIQUER, A. (1762): «Carta laudatoria a D. José Climent», Instituciones medicae ad usum Scholae valentinae, Madrid.

REVEST CORZO, L. (1914): «Climent, notas para una biografía», Revista de Castellón, Castelló de la Plana.

RODRIGO i VALLS, A. (1981): «El bisbe Climent a Castelló», dins II Centenari del Bisbe Climent, Societat Castellonenca de Cultura, Castelló de la Plana, pàg. 5 i 6.

SEGARRA, B. (2009): El corrent ideològic il·lustrat: Josep Climent i Avinent, treball d'investigació inèdit, Universitat de València, València.

SMIDT, A. J. (2002): «Piedad e ilustración en relación armónica. Josep Climent i Avinent, obispo de Barcelona (1766-1775)», University of Ohio, History Departement, EEUU, dins Les relacions Església-Estat, durant l'època de la Il·lustració, Manuscrtis, núm. 20, pàg. 91-109, Revista d'Història Moderna, Universitat Autònoma de Barcelona, Barcelona.

TORT i MITJANS, F. (1978): El obispo de Barcelona, Josep Climent i Avinent, Balmes, Barcelona.

TORT i MITJANS, F. (2009): «El bisbe Climent, encara», Saó, núm. 336, pàg. 26-28, València.

VÁZQUEZ ARTÉS, C. (2012): Escolásticos e ilustrados El pensamiento de Josep Climent y la València del setecientos, Edicions Alfons el Magnànim, València.

VIVES, P. J. (1957): «El obispo Climent y un caso de regalismo en Barcelona», Societat Castellonenca de Cultura, núm. 23, Castelló de la Plana.